

# KERESZTÉNY MAGVETŐ

LIII. évfolyam.

Május -Június

III. füzet.

## A valláspedagógia alapkérdései.

Irta: Csiki Gábor.

(Folytatás).

A tényleges *societas* (pl. állami berendezkedés) sok tekintetben ellenkezik az istenországgal. Míg annak alapja a rideg jog, sőt nem egyszer az erőszakos hatalom, ennek alapja szeretet. De azért amikor az istenország számára akarunk nevelni, nem törekedhetünk a tényleges viszonyoknak egy csapásra való megváltoztatására, a tényleges jogrend teljes felbontására. A ténylegest, a valót fokozatosan, a benne rejlő lehetőségeknek, természetes szabályoknak megfelelően kell és lehet az *idea* felé emelni. Socialis életünk jelenlegi jogrendjének azonnali megszüntetése az istenország eszméje nevében, kevésbé hozná közelebb Istennek országát.

Isten országának eszméjéből Jézus is oly elveket vont, melyek határozottan ellentétben állottak az akkori állam és társadalom tényleges jogrendjével. Mt. 5.<sup>25</sup>: 33–37: 39–42. E helyek egy eszményi országra vonatkoznak<sup>1</sup> s nem jelentik azt, mintha Jézus nem számolt volna a tényleges állapotokkal. „Adjátok meg a császárnak, mi a császáré; az Istennek, ami az Istené.” Mt. 22.<sup>15</sup>- 22. Lk. 20.<sup>20</sup>-26. stb. A természetes fejlődés menetében kívánta ő is meggyógyítani idealis szellemével a tényleg beteg Izraelt s annak jogrendjét.

Az egyháznak, mint nevelői tényezőnek, szabályaiban, törvényeiben s általában intézményeiben úgy kell berendezkednie, hogy az általános emberi eszményt, mint nevelési célt, a legbiztosabban szolgálhassa. E szolgálatban van az egyháznak s minden törvényének és intézményének relativ értéke. Világos tehát, hogy az egyház s intézményei és törvényei nem önérték s így nem cél. Az ünnepet nem önmagáért tartjuk meg, a templomot nem önmagáért látogatjuk s a vallási cselekvényeket nem önmagukért gyakoroljuk,

<sup>1</sup> Gálfi Lőrinc: „Biblia magyarázati jegyzet.”

mindezeknek értéke attól az érzülettől függ, amelyből származnak s amelyet erősítenek. A cél a nemes érzület felébresztése s vallás-erkölcsei jellemmé fejlesztése s e cél szolgálatában az egyház a maga megfelelő törvényeivel, intézményeivel, kultuszával nélkülözhetetlen eszköz.<sup>1</sup>

Minden egyház elvárja hiveitől, erkölcsileg kötelezi őket, hogy bizonyos napokat ünnepek ismerjenek el s azokon bizonyos munkáktól tartozkodjanak s általa meghatározott vallási cselekvényeket végezzenek. Felfogásunk szerint ezzel az egyház célja az lehet, hogy ez ünnepeken (legtöbb emlékünnap) megfelelő alkalmat találjon a hívők lelkének nemesbítésére, lelki szükségük kielégítésére. Az ünnep tehát eszköz. De az eszköz könnyen céllá változhatik s változott is már nem egyszer. Ez ellen emeli fel tiltó szavát Jézus, mikor megtagadta az ünnepet, mint célt s a szombat zsarnokságát el nem ismerte. „A szombat lőn az emberért s nem az ember a szombatért. Mk. 2.<sup>27</sup>. Az ember fia a szombatnak is ura.“ Mt. 12.<sup>8</sup>. Mk. 2.<sup>28</sup>. Lk. 6.<sup>5</sup>. S minthogy az igazi vallás-erkölcsei jellemnek természet szerű tulajdonsága, hogy mindig cselekedje a jót, szombatnapon is szabad jót cselekedni Mt. 12.<sup>12</sup>, sőt az életfenntartási ösztönnek is engedelmeskedni Mt. 12. Lk. 6., mert az élet fenntartása is fontosabb a szombatnál.

A templom (a kultusz helye) sem öncél, hanem egy fontos eszköze a valláspedagógiának. Magunkbaszállásra, mások tanítására nézve nélkülözhetetlen, de vigyáznunk kell a vallásos nevelésnél arra, nehogy a templomot s annak látogatását oly önértéknek tüntessük fel, melyhez a lelki üdv van kötve, mert így könnyen képmutatókat nevelhetünk. Az ember a templomnál is nagyobb — mondja Jézus — Mt. 12.<sup>6</sup>. Különb is Istennek lélekben és igazságban való imádása nincs a templomhoz kötve, felette áll az a hely korlátain. Jézus az imádkozót nem a jeruzsálemi templomba küldi, hanem az ő belső szobájába. Mt. 6.<sup>5-6</sup>. A templom és ünnep csak nevel a szellemi imádásra.

Az imádság a kultusznak egyik lényeges része. A kultusz a

<sup>1</sup> Az egyház bizonyos törvényeket, szabályokat ír hivei elé, de ezeket önértékké nem teheti, hivatását nem láthatja csupán ezeknek való szigorú hódoltásban, mert törvény és szabályalkotással s annak kötelezővé tételével az egyház számára hivatásos tagokat nevelni nem lehet. A törvény, a szabály csak tilt, megenged vagy parancsol valamit s legfeljebb formalizmusra nevel, de az akarat számára örökkévaló erőforrást nem ébreszt.

léleknek Istennel szemben való megnyilatkozása. Az Isten és az ember közti benső viszony külsőlegesítése. Minden kultusznak a benső viszonyon alapuló érzület ad értéket. Bizonyos, előírt kultuszi cselekményeknek csupán külsőleges elvégzése teljesen értéktelen. Az érzületnek közvetlen megnyilatkozása lényeges, nem pedig a külsőleges cselekvények reflexiónális és szabályszerinti kultusza. Az igazi érték nem a külsőségekben, hanem a lélek mélyén fekszik. Nem mutatós cselekvények végzése a fő, hanem az Istenben nyugvó érzületnek szóban és tettben való egyszerű és szerény megnyilatkozása. A szív és ne a száj zengő nyelvezete dicsérje az Urat. A szív nemes érzülete vigyen Isten házába, ez ünnepeljen, ez nyilatkozzék meg mindenféle kultuszban; különben minden hiábavaló külsőség.

E felfogásunkkal azonban a helyhez és időhöz kötött egyházi kultusz értékét kétségbe nem vonjuk. Annak, mint pedagógiai eszköznek igen nagy haszna van. Törekvésünk csak oda irányul, nehogy a kultuszi cselekvény, mint cselekvény öncéllá váljon. Értéke abban van, hogy általa az Isten és az ember közti benső lelki viszony külső kifejezést nyer s azzal erősül.

A kultusz önértékesítését kora hagyományos vallási fölfogásában Jézus is elfűlte; a vallást a külső kultusz keretéből leemelte s ethikai talajra helyezte.<sup>1</sup> Tanítványait inti, nehogy úgy gondolkozzanak, mint a pogányok, hogy t. i. Isten az ő bőbeszédűségükért hallgatja meg őket s teljesíti önző kérésüket. A pogányok *battológiájával* és *polülogiájával* szemben minta-imaképen az úgynevezett úri imát adja tanítványainak, melyben kifejezést nyer az igaz, keresztényi ima lényege s melynek végső tartalma: „Legyen meg a Te akaratod.“

Jézus korában Izrael vallása csaknem teljesen kultuszi cselekvényekből állott. A kultusz leglényegesebb része az áldozás volt. Minthogy az áldozást csak a papok végezhatték,<sup>2</sup> a papoknak érdekük volt annak értékét hirdetni. Nemcsak anyagi hasznot húztak belőle, de tekintélyüket is emelte. Így az áldozás lassanként önértékké vált s a papi osztály az Isten és az emberek között közvetítő szerephez jutott; tőlük függött az egyén üdvössége.

Jézus az áldozat helyett az irtalmasságot hangsúlyozta, mert

<sup>1</sup> V. ö. Schneller: I. m. Theol. szaklap I. 3. sz. 214. l.

<sup>2</sup> A hit szerint csak ők ismerték annak szabályait.

hisz ezt kívánja Isten. Mt. 12.7. Az irgalom legyen mindenki részéről az áldozat. Ez elvi felfogás mellett azonban Jézus az áldozást a vallási fejlődésnek egy bizonyos fokán elismeri. De itt is megkívánja, hogy a szeretet az irgalom által legyen megsózva. Az áldozásnál is tehát a valláserkölcsei jellemnek szeretetben és irgalomban való megnyilvánulását kívánja. Nemes érzületből fakadó szeretet: ez az igazi érték. „Szeretni Őt teljes szívből, teljes lélekből és minden erőből, szeretni az embernek felebarátját, mint önmagát“: többet ér minden égő- és véráldozatnál. E felfogás alapján itéli el Jézus oly élesen korának sóatlan áldozatait.

Az áldozással kapcsolatosak voltak a tisztálkodási cselekvények, mosakodások. A farizeusoknak ezek is csak külsőségek voltak s mégis az ezekre vonatkozó szigorú, sőt alig teljesíthető szabályokat, mint az üdv feltételeit állították a nép elé.

Jézus a külsőleges tisztálkodási cselekvények lelki értékét tagadta. Mikor a farizeusok megtámadták azért, mert tanítványai mosatlan kézzel ettek, azt felelte, hogy Isten nem a külsőségeket, hanem a szívet, az érzületet, a *jobb ént* nézi. Mt. 7.14–23. A farizeusoknál ezzel ellenkezőt talált. Megszűrik a szűnyogot s a tevét elnyelik. Megtisztítják a pohár és a tál külsőjét, belül pedig rakvák azok ragadmányokkal és mértéktelenségekkel. Nem a külső, hanem a benső tisztasága fontos. Mt. 15.1–11.

Általában Jézus a zsidó vallás formalizmusát hevesen támadta, mert látta, hogy az Isten országának eszméjével határozott ellentétben áll. S azért, hogy Izrael vallása minden szellemet elveszített s csupa külsőségekbe degenerálódott, főképp a farizeusokat vádolta. Ellenük irányulnak legkiméletlenebb szemrehányásai. Isten parancsolatait félre teszik s a maguk rendeléseit tartják meg. Mk. 7.9. A szív kultusza helyett, a külsőleges cselekvények reflexionális kultuszát gyakorolják. Nem szívvel, hanem szájjal tisztelik az Atyát. Mt. 15.8–9. Tizedet fizetnek mindenből, de az irgalmasságot és igazságot nem gyakorolják. Képmutatók a legszentebb dologban, a vallásosságban. Mt. 6.2–5, 22.29–34, 23.14: 27–28.

A farizeusok a népben csupán az általuk felállított és magyarázott törvények és szabályok teljesítőjét szerették látni. Az emberi törvényeket és szabályokat úgy tüntették fel, mint az üdv feltételét s így a népet szolgaságba, a törvények igájába hajtották.

Jézus az Istenben nyugvó, Isten által határolt lelkiismereti szabadságot hirdette s a farizeusok tekintélyét s az általuk önzően

készült rendelkezések értékét el nem ismerte, sőt egész lényét átható igazságérzettel támadta.

b) Pál apostól nem az az egyszerű tanítómester, ki közvetlen, mindenki által könnyen érthető beszéde által válik rokonszenvesse mint Jézus. Pál már teologus, az őskeresztény világ legnagyobb teologusa. Teológiájának tárgya az előtte *doxa* alakjában megjelent, lelkével megragadott Krisztus, az isteni *pneuma*, mint életelv. Nem a történeti Jézust állítja elibénk. Az ő Krisztusa a *doxa* alakjában megjelent *pneuma hagiosüné*, mint abszolút értékű életelv. Jézus ugyan nem *theos*, ő is az Atyától nyert felmagasztaltatást Phil. 2.<sup>9.</sup>, de személyében az isteni szikra tükröződik II. Kor. 4.<sup>6.</sup>, Istennek képmása II. Kor. 4.<sup>4-6.</sup> De Jézus nem is ember, csak ahoz hasonló *en homoiómátisarkos hámartias*. Lényege emberfölötti. Földi élete egy más világi elhatározás eredménye. Praeexistens személy. Úgy szerette az embereket, hogy attól indítatva (Róm. 8.<sup>3.</sup>) eredeti gazdagságáról lemondott, szegénnyé lett, hogy ezáltal gazdaggá tegye őket. II. Kor. 8.<sup>9.</sup>

Pál lelkét az üdv, a megigazulás kérdése, lehetősége kötötte le<sup>1</sup> s felette való elmélkedésben gyakran dogmatizált. Bár tanításának, minden törekvésének az volt a célja, hogy a gyakorlati életet javítsa, Krisztust, mint isteni *pneuma*-t életelvvé tegye, elmélkedése közben mégis sokszor elveszítette az étellel való kapcsolatot s iskolai tudást nyújtott.

A keretet a farizeusi képzeletvilág köréből vette. Az új bört Jézus legnagyobb apostola is régi tömlőkbe töltötte. A nagy apostolnak sem lett volna szabad az elvi jelentésű keresztény szellemet egy bizonyos kor, sőt nemzet képzeletvilágába szorítani, mert hisz elvi jelentése ép abban áll, abban érvényesül, hogy minden kort és minden nemzetet, nem tagadva meg annak sajátos vonását, organikusan áthat.

Ezek a tények Pál apostól iratainak tanulmányozásánál szigorú kritikára intenek; különben dogmatizmusba esünk.

Pál szerint az embert két, egymással folyton küzdő, ellentétes erő mozgatja: *sarx* és a *pneuma* ereje, elve. S e kettőnek erőviszonyától függ az ember értéke, abban nyer kifejezést szívének milyensége.

<sup>1</sup> Érthető, mert hisz nemzetének egész törvényalkotmánya, szervezete Isten előtt való amaz igazzá válást célozta, mely biztosítja a világ feletti uralmat,

A fejlettség alsó fokán az érzéki természet hatása, uralma alatt él. A fejlődés legmagasabb fokán pedig egész lényében az isteni *pneuma*, a krisztusi életelv által van meghatározva. Még a *sarx*, az érzéki természet is annak áll szolgálatában.

A rosszra való hajlam, képesség, mint *sarx*, a jóra való képesség, mint erkölcsi szellem (emberi *pneuma*) már a születéskor meg van az emberben. Az érzéki, a külső ember mellett ott van a belső, illetve annak lehetősége.

A *nous*, bár szellemi természetű, a *sarx*-nak is, a *pneuma*-nak is állhat szolgálatában, de nem egyszerre. A *nous* tehát formai jelentéssel bír. Mikor a *sarx* szolgálatában áll, az ember nemcsak érzéki természetének ösztöne alatt, de rafináltan, természetellenesen is cselekszi a rosszat. Róm. 1.<sup>28.</sup>, az isteni bölcseséget nem érti, sőt a kereszténységben bolondságot lát és üldözi.<sup>1</sup> A *nous* ilyenkor meg van romolva. Az embert értéktelenné, gonosszá teszi, Tit. 1.<sup>15.</sup>, szívét megkeményíti. Ef. 4.<sup>17.</sup> Mikor pedig a *nous* a *sarx* elvét megtagadva, az isteni *pneuma* elvének szolgálatába lépik, megkezdődik a Krisztus szerinti élet. Az érzékieknek meghalunk, a szellemnek, Krisztusnak feltámadunk. A külső ember megfeszítetik, a belső feltámad. A ő-ember meghal, az új megszületik. A *nous* meglátta Isten akaratát, az ember igazi célját, a tökéletest. Rom. 12.<sup>1.</sup>, Krisztus *nous*-ja él az emberben. I. Kor. 2.<sup>14-16.</sup>

Egyéni életünk középpontja, igazi minőségünk, *én*-ünk a *kardia*, a szív. A *nous* helyes értékelése, Isten akaratának, mint abszolút életcél-értéknek meglátása is csak akkor bír ránk nézve jelentőséggel, ha *én*-ünk középpontjával, szívünkkel az összeforrott s ott ható, ténykedő erővé vált. Az isteni *pneuma*-nak, vagyis a Krisztus szerinti életelvnek szívünkben, életünk motorában, mint szívünknek élő tartalma kell, hogy megdicsőüljön (*doxa*), mert az elvszerű cselekvés székhelye, alanya a szív. Pál minden nemes törekvést a szív vágyának, minden jó cselekedetet a szív munkájának tekint. A szív az ember értékének kritériuma. Pál is mint Jézus, minden jónak és gonosznak is forrását a szívben látja. Benne van a *sarx*-szerű élet vágya, szenvedélye, Rom. 1.<sup>24.</sup>, de benne van az a születéssel adott szellemi képesség is, mely az isteni *pneuma* szerinti életben dicsőül meg. Krisztus, mint isteni törvény, uralkodhatik, sőt kell, hogy uralkodjék a szívben. S a szív, mint egyéni értékünk kritériuma, az üdv vagy a kázhozat alanya.

<sup>1</sup> Saul is ezt tette.

Pál szerint az a keresztény ember feladata az, hogy szíve az isteni *pneuma* által határozottassék meg. Ami nevelési célunk ezzel egybeesik akkor, amikor a nemes érzület felébresztésével s uralkodó szerephez juttatásával oly valláserkölcsi jellemet kívánunk nevelni, ki az isteni célgondolattól áthatva, azáltal mozgatva, hivatásszerűen építi azt az országot, melyért a történeti Jézus is élt s tanított. A Pál által hangsúlyozott jó szív és a *nemes érzület* ugyanaz. A „*nemes érzület*“ kifejezésben inkább a tartalmi szempont van kiemelve. Nemes érzület a jó szívben lakik.

Valamint a valláserkölcsi jellemnek természetes tulajdonsága a szeretet, úgy Pál szerint is az isteni *pneuma*, a krisztusi életelv által meghatározott szív, a tiszta szeretet gazdag forrása. Róm. 5. 5. S valamint mi a nevelés által az egyoldalú intellectualizmussal szemben az emberben a hivatást megértő, az isteni célgondolatot megvalósító s így az Atya akaratát szeretettel teljesítő nemes érzület felébresztésére és uralkodóvá tételére törekszünk, úgy Pál apostól is azt hangsúlyozza, hogy nem a dolgok genealogiájának ismerete (I. Tim. 1. 4.) vagy a törvények tudása lényeges, hanem a *pneuma* által meghatározott tiszta szívből származó szeretet (I. Tim. 1. 5.) s minden egyébnek csak ez ad jelentőséget és értéket.

Az organizációra vonatkozó elméletünk is teljesen fedi Pál felfogását. Említettük, hogy mi az egyént a köznek egy szerveként fogjuk fel, ki a köznek szellemétől (ez az istenország szelleme) áthatva, sajátos hivatásának betöltésével érvényesíti az isteni célgondolatot. Pál szerint is az ember a maga *sarx*-szerű hajlamival s az isteni szellem iránt való szellemi érzékével (emberi szellem) a teremtett mindenségnek egy sajátos szerve s mint ilyen, nyert képessége alapján egészen sajátos hivatás betöltésére hivatott el a köz érdekében.<sup>1</sup> Pált Isten már anyja méhében elhívta az apostoli munkára, amely munka Istennek Pál számára tételezett célgondolata volt.

A charismák különbözősége teszi lehetővé a különböző hivatás betöltését, de úgy, hogy minden charismában a *pneuma*, Krisztus a mozgató elv. I. Kor. 12. 4-5.<sup>2</sup> Apostolok, próféták, tanítók, suggerálók, gyógyítók, segédek, igazgatók, elragadtatásban imádkozók,

<sup>1</sup> V. ö. „Egyek vagyunk a *prótos mütos*-ban, egyek kell lennünk a Krisztusban.

<sup>2</sup> Nem szabad ezt dogmai értelemben venni.

kik a közéletben élnek és munkálnak, mind Krisztus testének tagjai, neki, mint *kürios*-nak szolgálói.

A *pneuma hágiosüné* által áthatott charisma a szeretet szellemében él. A szeretetnek eme szelleme, mely nem más, mint Krisztus szerinti életelv, ad értéket minden charismának. Erre kell törekednie mindenkinek. I. Kor. 12. 30.

A valláserkölcsei jellem nem kívülről jövő parancs vagy törvény hatása alatt cselekszi a jót, hanem mint a jó fa, szükségszerűen termi a jó gyümölcsöket. Hasonlóan Pál ideális embere is, kibeen az isteni *pneuma*, a krisztusi elv érvényesül, szükségszerűen, illetve természetszerűen cselekszi a jót.

A törvény, a rendeletek, intézmények, kultuszi szabályok Pál szerint is eszközök. Arra valók, hogy a *sarx* elve alatt élők önzését megtörjék s a bűnös megnyilvánulást visszafojtsák. Az isteni *pneuma* által vezéreltek felette állanak a külsőleges törvénynek. Gal. 5. 18. A szellemben új életet élnek s felesleges már rájuk nézve a test szerinti ó-életre vonatkozó betű, *gramma*. Az istenországban való polgárjogot az igazság és békesség szent érzése s nem az evésre és ivásra vonatkozó rendeletek biztosítják. A kultusz értéke sem önmagában van, hanem az azt végző ember szívének milyenségétől függ. Az az igazi körülmetélkedés, melyet szívében végez az ember. Azt nem ember, hanem az Isten dicséri. Róm. 2. 28–29.

Pál a szellemnek (*pneuma*) különböző fajait említi. Róm. 8. 15. 11. 8. I. Kor. 2. 12. Ef. 2. 2. 6. 12. stb. E helyen említett szellemek Istenellenes szellemek. Ezenkívül beszél emberi szellemről is, melyet az ember születésével hoz a világra s mely az isteni szellem befogadásának alapja. Ugyanaz a szerepe, sőt mondhatjuk lényege is, mint annak a lelki potentianak, melyet mi jóra való képességnek nevezünk. Valamint mi valláserkölcsei jellem nevelése érdekében jóra való készségében akarjuk a nevelendőt megragadni, mert ez ama csira, melyből az kinőhet, úgy Pál apostól is azt állítja, hogy a születéssel nyert emberi *pneuma*, szellem az alapja az isteni *pneuma*, a Krisztus szerint való élésnek. Csak szellemiek érthetik meg a szellemieket. Az ember csak természetével adott eredeti szelleme által értheti meg az isteni szellemet, csak ezáltal ismerheti fel az istenes dolgokat, csak ezáltal tud elmélyedni Istenben. Az emberi szellem imádkozik az isteni fiúság után. Róm. 8. 22–23; az isteni szellemet éhezi. Az ember szívének ez isteni szellem után való vágyakozása méltán nevezhető jóra való készségnek.

Nézetünk szerint a jóra való képességet mindenki magával hozza; csak felébresztésre és fejlesztésre vár az. S így mindenki Isten országának polgárává, *valláserkölcsei jellemmé* válhatik. Az emberi sellemet is, mely alapja az isteni szellem befogadásának, Pál általánosnak mondja. Innen magyarázható az egykor fanatikus zsidónak az a későbbi felfogása, hogy a pogányok is el vannak hívva az isteni *pneuma* szerinti életre. Gal. 3.6–14. Róm. 2.14–15. stb.

De mint a jóra való képesség, ha fel nem ébresztjük és ha mint nemes érzületet domináló szerephez nem juttatjuk, a rossz hajlamok uralma mellett nem érvényesülhet, sőt úgy látszik mintha elveszne, úgy a Pál-féle emberi szellemre nézve is feltétlen szükséges, hogy az isteni szellemtől életerőt nyerjen (Ef. 3.16.), belőle táplálkozzék (I. Kor. 10.1–4.), mert különben érvénytelen, sőt el is veszhet. Cél az, hogy a mi szellemünk a szent szellemmel egy legyen, vagyis szellemünk szent szellem, életünk krisztusi élet legyen. Ily állapotban, Krisztust felöltve (Gal. 3.27.) nem mi élünk, hanem Krisztus él mibennünk (Gal. 2.20.), új emberek vagyunk. Az isteni szellemben való hitéletünk szeretetben nyilvánul.<sup>1</sup> Gal. 5.6. Életünk Istennek gyümölcsözik. Rom. 7.4. Istennek fiai vagyunk.<sup>2</sup> Gal. 3.26. 4.6. Örökséget s az örökségben üdvösséget nyerünk.<sup>3</sup> Róm. 8.17. Ez pedig általános cél, mindenkire kötelező, mindenkinek célja kell, hogy legyen, mert egyek vagyunk a *prótos anthropos*-ban, egy tökéletes szervezetet kell képeznünk Krisztusban, az *epouranios anthropos*-ban.

<sup>1</sup> Ez a szeretet minden emberben meglátja a *jobb ént*, az isteni szellem iránt fogékony, Istentől nyert emberi szellemet. Feiismeri minden emberben léte alapjául szolgáló isteni célgondolatot, mely, ha homályos. öntudatlan alakban, de ott él mindenki s épen ezért mindenki Isten gyermeke, az Istenország nagy munkájának szerve s mint testvérünk gondozásunkra számíthat. S minél gyöngébb ez a szerv, annál nagyobb gondozást, a szeretet útján annál több erősítést kíván tőlünk.

<sup>2</sup> S nem a *sarx* szolgálai. Szellemünk felszabadult annak uralma alól s elmélyedt az isteni dolgokban.

<sup>3</sup> Pál szerint az üdvösséget a jelenben még csak ígéretképpen s elvileg birjuk. A jelen a szellemi élet számára való vetés ideje. Az aratás a jövőben lesz. Gal. 6.7–8. A jelen feladata az, hogy fáradozzunk az isteni szellem érvényesüléseért s így az üdvösségért. Tess. 5.9. Fil. 2.12–13. Az ember szerepe az üdvösséget illetőleg nem passív, hanem activ. Az emberi élet egy folytonos törekvés a *sarx* önző és bűnös hatalmának megtörése s az isteni *pneuma* uralomra jutása érdekében.

A nevelendő, kinek lelki világa kezdetben tisztán excentrikus, ki mindent csak a maga önző szempontjából néz s így magával szemben mindent csak eszköznek tekint, környezetének, a családnak, az iskolának, az iskolát fenntartó hatóságnak, egyháznak, államnak stb. mint nevelő tényezőknek<sup>1</sup> hatása alatt válik vallás-erkölcsi jellemmé. A család a maga tradícióival, a község statutu- maival, egyház és állam sajátos céljukat szolgáló törvényeikkel quasi megtörik az önzést annyira, hogy a fejlődés második fokán az egyén megtagadja önmagát a köz érdekében s csak a köz — Schneller szavaival a történeti hatalmak — s azok szabályainak való feltétlen, kritika nélküli engedelmség lesz értékes előtte. Csak a harmadik fokon ébred ismét individuális értékének tudatára, de nem a történeti hatalmak rovására. Kellően értékeli és szolgálja azokat. Ugy tekinti magát minden egyéni erejével s értékével, mint a köznek, a köz szolgálatára Isten által teremtett szervét, kinek tehát értéke, individuális becse ép abban van, hogy Isten által tételezett hivatását megértve, Istentől nyert sajátos erőinek kifejtésével szolgálja a közt, melynek célja az ő célja is.

E lelki folyamat lényegileg egyezik a Pál szerinti ó-embernek újjászületésével. Isten minden embert megáldott azzal a vallási és erkölcsi érzékkel, mely az isteni szellem iránt fogékony. De a *sarx*-ban született emberben a hatalomhoz jutott *sarx* szerinti életelv az emberi szellemnek az isteni szellem után való vágyakozását elfojtja. Ezért az érzéki, a test szerinti élet, az excentrizmus visszafojtása, fékezése érdekében egy külső, az egész társadalmat átölelő, a társadalomban minden tagnak minden lépését szabályozó, büntető vagy jutalmazó törvényrendszerre volt szükség. Ily gazdag törvényrendszeren épült fel a zsidók egyéni és nemzeti élete. Ezért Pál a zsidó nemzetet Isten által választott nevelőnek nevezi.<sup>2</sup>

Egy ilyen törvényrendszer igen jó eszköz volt az egyéni túlkapások fékezésére, de a szerinte való élet még nem mondható tökéletes lelki életnek. Az isteni szellem (*pneuma*) itt csak külső szabályokban nyer kifejezést, holott annak, mint egyedül mozgató elvnek, szívünkben kell érvényesülnie. A törvény szabályainak való

<sup>1</sup> Schneller egy néven történeti hatalmaknak nevezi. „A személyiség történeti hatalmak által ethizált egyéniség.“

<sup>2</sup> Valószínűen itt az oka, hogy apostol korában is önértetesen hivatkozik igazi zsidó voltára. Róm. 11.1. Fil. 3.4–7. II. Kor. 11.25. Gal. 1.1.

engedelmesség az ó-embert még nem teszi új emberré,<sup>1</sup> csak eszköz az erre nézve. Eredménye egyrészt az, hogy az az ember, ki eddig az érzékiség elve szerint öntudatlanul cselekedte a bűnt, most mikor a külső törvény rendszabályaiban fogalmat nyert az isteni szellem szerint való életről, öntudatosan cselekszi azt, de másrészt nyilvánvalóvá válik előtte az is (s ez a továbbfejlődés lényeges kelléke), hogy az élet minden esetére szigorúan megszabott, szabványban formulázott s az egyénre oktrojált törvényrendszer kazuisztikus szabályait, betanulás, emlékezetben tartás útján megtartani lehetetlen. S különben is az élet esetekben annyira gazdag, hogy a törvény legaprólékosabb szabályai sem ölelhetik fel azt a maga egészében. Továbbá pedig, a törvény aprólékos szabályaiban való részletező elmerülés, igen sokszor elfeledtetí az emberrel a törvény egészének lényegét, tendenciáját.<sup>2</sup> Ebbe a hibába estek a farizeusok, miért Jézus őket oly élesen támadta. E hibában élt a *dikaiosüné* után téves úton törekvő Saul. A törvény nevében üldözi Krisztust s maga is állandó törvénszegésben él. A magabaszállásnak egy világos pillanatában, mikor tisztán áll előtte, hogy a kívülről jövő, betanult s csupán az emlékezetben élő törvények aprólékos szabályait mindenben megtartani lehetetlen, így kiált fel a külső törvény embere: „Oh én nyomorult ember, kicsoda szabadít meg engem a halálnak testéből?” Róm. 7.<sup>24</sup>

E kétségbejítő helyzetben természetünkben élő, az isteni szellem iránt fogékony emberi szellemünk a külső törvény kárhóztató hatalma alól egy boldogító hatalom uralma alá vágyik. E vágyakozás közben, lelkünk intelligibilis világában tett tapasztalatunk nyomán, mint föltétlen érték, apodiktikus erővel lép fel tudatunkban a *pneuma* szerint való élés elve.<sup>3</sup> Ez elv szívünkkel összeforva, hivatásszerű, Isten akaratát betöltő élet forrásává válik. Most már nem vagyunk a törvény aprólékos szabályaira utalva. A törvény,

<sup>1</sup> Sőt egy helyen egyenesen azt mondja Pál, hogy átok alatt áll, aki üdvét az ó-testamentumi törvény teljesítésétől várja. Gal. 3.10.

<sup>2</sup> Ki a formai részletekben egyoldaluan elmerül, nem látja az egész lényegét.

<sup>3</sup> E folyamatot leírni, megmagyarázni alig lehet. Csak lelkünknek hasonló esete győz meg annak mibenlétéről. Lelki élmény ez, melyről minden vonatkozásban számot adni alig tudunk. V. ö.: „A feltétlenül foglalkozó észnek világa sokkal tágabb, semihogy az értelemnek véges világa szemléleteivel, fogalmaival szavaival ki volna fejezhető.” (Schneller: Egyéniség és személyiség az új testamentumban“. Teol. szaklap\_V. 3, 244. 1.)

mint életelv, szívünkben, mint *én*-ünk természete él, hat, működik. Felszabadultunk a külső törvény kárhóztató hatalmának szolgasága alól. Az isteni szellem által áthatott szívünk szavát feltétlenül, semmi külső hatás által se befolyásolva, szabadon, mintegy szükségyszerűen és örömmel teljesítjük. A *sarx* elveszítette hatalmát, maga is az isteni *pneuma* szolgálatában áll.

Ily benső, lelki élmény után lett a zelotikus Saulból, Krisztus ádáz üldözőjéből, Krisztus legnagyobb apostola.

Láthatjuk, hogy a zsidó törvény szerepe ugyanaz, mint a mi rendszerünkben a történeti hatalmak szabályaié. Mint nevelő tényezők ugyanazt eredményezik. Az isteni szellem (*pneuma*) által áthatott, szeretetben nyilvánuló egyéni élet a *valláserkölcsi jellem, a személyiség* élete.<sup>1</sup>

E fejezettel a synoptikusok és Pál iratai alapján azt akartuk bizonyítani, hogy a mi nevelési célunk, nem más, mint a Jézus által hirdetett s benne megvalósult eszmény realizálása. Dolgoztunk második felében, a gyakorlati részben e cél elérésének útjáról kell szólnunk.

## . Második (gyakorlati) rész.

A gyakorlati, illetve módszertani rész feladata az, hogy megállapítsa azokat a kardinális szabályokat, melyeknek alkalmazásával már axiológiailag megállapított s tartalmilag kifejtett nevelési cél elérhető, vagyis a nevelendő *valláserkölcsi jellemmé* fejleszhető. Ez a feladat lélektani alapvetést kíván. Ismernünk kell a gyermeki lélek természetét, annak önkifejlési menetét. Csak így láthatjuk el azt oly szellemi táplálékkal, mely *valláserkölcsi jellemmé* nemesíti. A lélektani alapvetés tulajdonképpen átmenetet képez az elméleti részről a gyakorlati részre.

### I. Lélektani alapvetés.

A gyermeki lélek ismeretének szükségessége az utóbbi időben egy egészen új tudományágat teremtett: a gyermek-pszichológiát.

<sup>1</sup> Különbben lényegében:

Schneller:	Pál apostol:
érzéki éniség	= <i>sarkikos anthrópos</i> ,
történeti „	= <i>nomos alatt álló anthrópos</i> ,
tiszta „	= <i>pneumatikos anthrópos</i> .

Ez az új tudomány természettudományi alapon s természettudományi módszerrel dolgozik. A régi pszichológia introspectív módszerével szemben az inductiót alkalmazza. A lelki jelenségeket a monizmus példájára fiziológiai eszközökkel igyekszik lemérni.

Lehetséges-e ez? A fiziológiai jelenségek fődik-e a pszichológiai jelenségeket? Nekünk csak fiziológiai jelenségekre van mértékünk. A fáradtságmérés fiziológiai igazságát, amint Mosso végezte, kétségbe nem vonhatjuk, de állítjuk azt, hogy a lelket *szép, jó és igaz* értéktulajdonságaival, mint fiziológiai tüneményt kiszámítani nem lehet.<sup>1</sup>

A végtelen szellemet véges fiziológiai alapon pontosan lemérni meddő kísérlet. De ha bizonyos mértékben a fiziológiai jelenségek fődik is a lelki jelenségeket, minek alapján értjük meg a megfigyelt, megállapított jelenségeknek, pl. emlékezetnek, figyelemnek, érdeklődésnek stb.-nek a lényegét? A fiziológiai inductio csak a jelenségek létezését és állapotát jelezheti. Itt a gyermek-pszichológia az introspectív módszert nem nélkülözheti. A lelki jelenségek lényegét csak benső önmegfigyelés alapján érthetjük meg.<sup>2</sup> Továbbá, ha a megfigyelést a gyermekhez intézett kérdések alapján végezzük, a feleletet a gyermek önmagából önmegfigyelés alapján veszi és adja. Ime az inductio ismét nem nélkülözheti az introspectiót. Azt talán említenünk sem kell, hogy az inductio elve az általánosítás lévén, teljesen megbízható credményt nem adhat. A megfigyelés eredményének általános és absolut értékét lehetetlenné teszik a gyermeki lélekre oly nagy hatást gyakorló imponderabiliák is. Ezeknek tulajdonítandó az eredmények annyira különböző, sokszor össze se egyeztethető volta.

Világos tehát, hogy csupán inductív alapon, fiziológiai megfigyeléssel, adatgyűjtéssel a gyermeki lélek alaptermészetére, lényegére vonatkozóan általános érvényű igazságot levonni nem lehet. Ezzel azonban annak nagy hasznát kétségbe nem vonjuk. Az introspectív módszer útján megállapított alaptényeket e kísérletek útján nyert tapasztalatok is bizonyítják, magyarázzák s specialis esetekre eredményeket közölnek.

Közelebbi feladatunk az, hogy a gyermeki lélek alaptermészetét s benne a vallás helyét főbb vonásokban megismerjük.

<sup>1</sup> Schneller: 1913—14, isk. évi neveléstani előadása.

<sup>2</sup> A gyermekpsychologia a Herbart-féle dogmatikns psychológiához fordul.

A tárgy természete s a helyes megértés nem engedi meg, hogy a gyermek lelkének fejlődő folyamatát csak az iskolába lépés idejétől vizsgáljuk. Főbb vonásaiban bár, egy teljes képet kell nyernünk a lélek önkifejléséről s benne meg kell állapítanunk a vallás jellegét.

- 1. A fejlődés alsó fokán a gyermek tisztán érzéki hatások alatt áll. Azok, éltető és mozgató ösztöneivel kapcsolódnak. Az érzéki képekből egy érzéki világképet alkot. Ez azonban már az öntudatra ébredés idejére esik, mikor megkülönböztetést tesz *én* és *nem én* között. Csak az érzéki világ létezik számára, mert csak erről van tapasztalata. Vallásos képzetet ilyenkor hiába adunk neki. Nem érti, ha befogadja.

A jelentő ösztön kifejlődésével lassanként kialakul az érzéki világkép jelentése. Az érzéki kép jelentést, viszont az elvont jelentés, fogalom érzéki képet nyer. A fogalmakat, a szellemi jelentéseket a tér és idő schemájában, érzéki képekben érti meg. Viszont az érzéki képek, tárgyak, hegy, völgy, erdő, folyó, kő stb. megelevenednek s a mesék hőseivé vagy szereplő személyeivé válnak. A mesék csodás, boldog korát éli itt a gyermek. A mesék rendesen ziláltak s az értelmi világkép fejletlensége miatt causalis törvényt bennük hiába keresünk.

Az értelmi fejlettségnek ily fokán milyen vallásról lehet szó? Az ős ember kezdetben magát a természeti tárgyat imádta. Később, a jelentő ösztön kifejlődése után a tárgyba képzelt jelentés, szellem felé fordult imádatával. Kialakultak az animismus és magismus különféle jelenségei. A természeti tüneményekben demonok lakoztak. A szellem (demon) természeti tüneményben objektivizálódott, a természeti tünemény a demonban szellemi jelentést nyert. Élénk hitregék keletkeztek.

A gyermek vallása e fokon csak meseszerű lehet. A gyermek a vallástörténeti hitrege korát éli. Ha Istenről hall, a nyert fogalmat azonnal érzékíti. Kabisch után Imre Lajos mondja, hogy Gottfried Keller az aranyozott szélkakast, majd az olvasókönyvében ábrázolt nagy, vörös tigris képzelte Istennek. Rosegger megfigyeltjei így gondolkoztak az égről: Táncolnak és muzsikálnak az angyalok az égben. Ugy-e ott annyi mézeskalács és méhsőr van, amennyi csak kell. Én, ha égbe jutok, lefekszem a szénába és alszom. A gyermek még csak kívülről nyert vallási fogalmakat megérezkíti és

mesevilágába szövi. Itt tehát a vallás egy néhány mesemotivum csupán.<sup>1</sup>

A jelentő ösztön erősbülésével az értelmi világkép az érzéki felett mind jobban kibontakozik és ami előbb a mesében oly kedves volt s természetesnek látszott, azzal szemben felébred a gyermek kételkedése. A mesék csodás világa varázsát kezdi elveszíteni.

Vallásos érzésről is alig lehet beszélni ez alsó fokon. A gyermek tisztán érzékei hatása alatt él. Ha érzéki vágyai, szükségletei kielégülést nem nyernek, a fájdalom érzése, ha kielégülést nyernek, az öröm érzése tölti el. Ha a félelem egyáltalán nevezhető vallásos érzésnek, akkor még lehetne itt szó arról. Ha a gyermek a hallott istenfogalmat, mint Gottfried Keller a vörös tigrishez vagy valami más félelmes tárgyhoz köti, félni fog Istentől. Csak az a kérdés, hogy a félelemnek ez az érzése vallásos érzés-e?

A családi körben a szülők korán megkezdett vallásos nevelése folytán a hallott vallási fogalmak mindig valamelyes érzést váltanak ki a gyermekben. A gyermek csak érzéki ösztöne alatt él s ha p. o. az édes anyja azt mondja neki, hogy a jó Isten adja a kenyeret, Isten iránt, kit így bizonyára valamely kedves érzéki képben fog fel, bizalom és szeretet ébred fel benne. De ennek is az önzés a motivuma. Az Isten csak eszköz, hogy általa az érzéki szükséglet kielégülést nyerjen. A fétisimádó, fétisét, ha kívánságát nem teljesítette, eldobta s mást választott.

A cselekvés, az akaratnak mint benső, bonyolult lelki folyamatnak külső megnyilvánulása. A lelki fejlettségnek ez alsó fokán van-e vallásos cselekmény? Kezdetben a gyermeknek minden cselekedete, mozdulata reflex s érzéki szükségletek kielégítésére szolgál. Később, az öntudatra ébredés idején, az érzéki hiányérzet a jelentő ösztön útján öntudatosává válik s az öntudat kielégítő pótképet vetít. E pótkép irányában történő cselekvés tehát öntudatos. Azonban még mindig érzéki rugója van, mert hisz a gyermek még mindig csak tisztán érzékei uralma alatt él.

Mint hogy e fokon még se tiszta vallásos képzete, se tiszta vallásos érzése nincsen, tiszta vallásos cselekedete sem lehet. Az utánzásra való készség azonban igen nagy s ez tárgyat nyer a szülőktől látott vallásos cselekvényekben. Szeret templomba járni, mert hisz szülői is járnak. Az imádságot, melyet édes anyjától hallott, nem érti, de azért minden este lefekvéskor elmondja.

<sup>1</sup> Imre Lajos: „A gyermek vallása” 51. l.

A lelki fejlettségnek ezt a korát Schneller István az érzéki éniség, Böhm Károly az érzéki tendentia vagy hedonismus fokának nevezi. Az *érzéki én* körül forog itt a világ. Az értékelés a kellemes foka szerint történik.

2. Az első fokról a másodikra való átmenet igen hosszú. A kettő közti határ, nemhogy általánosságban, de még egy gyermeknél sem jelölhető meg pontosan. Dr. Imre Lajos („A gyermek vallása” című művében) 13—14 év körül keresi a második fejlettségi fok jelentkezését. A felébredő fantázia nagy segítség az értelmi világnak mind teljesebb kibontakozására. E korban a vallásos fogalmak még mindig homályosak s jórészt érzéki képekben testesülnek.

A gyermek tudatában legelőbb a család, az otthon fogalmának jelentése alakul ki. E szűkebb szociális kör idővel mind jobban kitágul. A logikus gondolkodás — ami e kornak jellemző vonása —, idővel egy teljes, cél és okviszony hálózatán épült világnépet rajzol ki a gyermek tudatában. Megszületik az istenfogalom. A végső cél és végső ok fogalma vezeti rá a gyermek tudatát. Isten, kiben egyesül a végső ok és végső cél fogalma, a cél és okviszony hálózatán épült objektív világ törvényadójaként jelenik meg. A legfőbb erény vele, mint legfőbb törvényadóval szemben való engedelmisség, szolgálai alázatosság. Jahve törvényt ad, Izrael kötelessége annak engedelmeskedni.

Hogy a pubertás kora, mely szintén ez időre esik (a leányoknál valamivel előbb, mint a fiúknál) az öntudatban mily elváltozásokat okoz, nem tartozik szorosan feladatunkhoz. Az bizonyos, hogy a nemi ösztön intenzív erejének hatása a vallásos tudathoz is érvényesül.

Schneller e kort, nagyon találóan, *szociális éniség*, vagy *történeti éniség* korának nevezi. A gyermek betaglalja magát az öntudatában kialakult szociális világnépbé, környezetébe. A feltétlen erejű objektív törvények uralma alatt környezetével egy nagy szolidaritást érez. A societás, mint haza és egyház érvényesül. Törvényeiknek megtartása legfőbb, egyetlen kötelesség. Előttük, mint feltétlen értékű hatalmak előtt meghajolni, érettük önfeláldozásra is késznek lennie: ez az igazi erény. Minden érték bennük foglaltatik. Az egyén csak eszköz. Engedelmisségétől függ eszközi értéke, melynek a köz elismerésben és dicséretben ad kifejezést. Az ifjúság ábrándozó, elismerésért, hírért, dicsőségért ábrándozó kora ez.

(Folytatjuk.)

## Az Istent-keresők.\*

Írta: **Ütő Lajos.**

*Zsolt. 14.2.* „Az Úr a menyből tekint az emberek fiaira, hogy lássa, vagyon-e istentkereső.“

Ismét egy dal a Dávid hárfájáról... Egy hang a szívérzelem húrjairól... Egy kiragadott szem a zsoltárok eszme-mozaikjából, egy folyton csengő dallam a dal világából...

Megnyílt a királyi palota ajtaja, onnan árad a dal, az ének, mely jóleső érzéssel simul egyszer lelkeinkhez, lágy muzsikája valóságos áhitatba ringat; majd megrezegteti a palota magas ablakait, mikor mély lelki fájdalomtól támad, belemarkol a szívekbe, rázza a lelkeket, tébolyítja a gondolatot, átokként zúdul reánk, menekülünk előle, hogy ne halljuk szavát, de az egyre cseng... mindig tisztábban, erősebben még most is... annyi ezer év után.

Honnan nyerte Dávid hárfája e csodás, varázst? A természet szabad kebelén, hol minden tiszta és őszinte, hol minden szent és nemes. Ott az erdők alján tanulta az erdő dalosától, mikor az ég mosolya harmatcseppen pihent; mikor ártatlansággal játszadozott a víg pásztorfiú. Illatár bomlott körülötte, szívét nyíló virág gyönyörködtette, ifjú szemében az élet tüze lángolt. Hárfájába lehelte a lelkét, reá csókolta minden érzelmét s a mikor dalolt, hangosabb lett az erdő, visszhangozott tovább az a madarak dalán.

S e dal, mikor Isten dicséretét zengte, oly erőt adott Isai fiának, hogy nyugodt lélekkel meggy Goliáttal szembe s lecsendesíti az őrjöngő Sault.

Trónusáról cseng most az ének. Fialat alakja rágörbül hárfájára, arca pirban ég, rajta a győzelem mámore; szemét lehunyja, mintha lelke mélyére tekintene alá, keresve ott az érzelmek leg-

\* Elmondotta 1919. augusztus 26-án a főtanács alkalmával tartott istentiszteleten.